

Скарб

Богдан Жолдак

Транс-історична повість

У лісі моторошно, особливо вобох кохатися — щомиті здається: оточують чи не прадавні духи, то первісні істоти, от-от розсунеться гілля і обступлять диким гуртом вас, оголених, озброєні в кремінь, вони натрощать паліччя, викрешуть іскор камінцями до пригорщу тополиного пуху і берегтимуть того хиткого вогника, бажаючи його, аби він перекинувся на тоненькі трісочки, і щоб ті пройнялися, займаючись, і, щоби схилившись над тобою, як до ватри, вони гуртом дмухають на вас обох, захованих лише в спальних, одягнutih лише у власні обійми, як ви спалахнете упевнено, вперто і щоби зафуркотіло заввишки з десять неб, і вже ніщо, навіть хаші, — тепер вони вже бояться, щоби самим не спалахнути, спопелитись од вас, розступаються, даючи простору, аби вихор іскор, якого ви, навіжені, зметнете до неба, не влучив у жодную необачную його гілочку і щоб усе тут теж навколо не запалало...

Коли такий чоловік, як Пилип, у плащі і з берданкою, то він обов'язково зав'яже собі ганчіркою очі, а лише потім він скине свого лівого чобота і, крутнувшись кілька разів, з криком:

— Навздогад буряків! — пожбурить його під вечірне небо, чобіт летить, відкидаючи тінь на різне, навіть на двійко коханців, Оксану та Євгена, які не звертають на нього аніякої уваги, бо мають чудового спального мішка — лише коли такий чобіт плюсне у воду, вони задивовано узрять його і дочекаються-таки, доки власник не прийде, і, крекчучи з доуки, не вбує знов.

— Да, непідхоже місце, — скаже він, й піде шукати іншого.

Він дивиться убік, наче уперше побачив і загін археологічних копачів — як ті неквапно вилазять із наметів, позираючи на небо, яке б мусило послати їм хоч сьогодні дощу, аби не копати зранку.

Особливо Анька, дівчина-практикантка, хорошої довжини. Бо похмелитися не буде — вчора було випито геть, і тепер усі млосно копирсаються у вчорашніх жаринах, моцуючи туди чай, щоби з вчорашньої заварки вилучити іскру сьогоднішнього буття.

Вже брязнули й перші лопати, виймаючись із кузова, але шофер в кабіні й не ворухнувся, він вчора хильнув над усіх, за весь той довгий переїзд, коли щосили тверезів на кожному звороті, аби увесь гурт живим потрапив на місце.

Уже залящали консерви на гуртовій пательні, вже під нею спопеліли кісточки вчорашньої ритуальної гуски, вже прокинулися перші анекдоти й полохнули реготом навколишнє птаство.

"А спальника свого я сюди потім принесу", — заспокоїв себе Євген Григорович, радіючи з нічного спогаду й теж почав прокидатися од цього, як од кружки міцного запашного чифіру, де заваркою була Оксана.

Замісниця його, ненормованої краси жінка, тим часом хутко спорядила планшета,

папери, витягла надвір рюкзака з совками, ножами та щітками. Євген Григорович щосили не дивився на неї, щоразу дивуючися з себе, тобто з неї, що ними межі ночі межі них діяно. Такого, що би й зі свого студентського минулого він не пригадав. Тобто починалося нове життя — одно питання, що робити тепер зі старим?

— Триста шістнадцять, — натовість вимовив він, — ну, показуй, Оксано Степанівно, де твій славетний об'єкт.

— Тут копалася траншея, — говорила вона чи до нього, чи до гурту, ховаючись за папери, — меліоратори здивувалися, що дуже багато пішло знахідок з неї. Доки сюди не кинулися місцеві з лопатами, тоді начальство злякалося й почало дзвонити.

Вранці тут все було інакшіше, й археологічна братія роздивилася, що цікавого притапувалося на відрогах кургановго насипу, який іншим своїм кінцем ховався у лісі.

— Ану, разом, — наказав такий рудий копач, що його звали Романом.

Тоді бригада узялася й скотила з насипу вантажівку, шофер лише на мить прохопився, але, узрівши, що авто їде без мотору, заспокоївся, що це теж сон і щодуху поринув у нього.

Вийшовши на верхівку давньої земляної споруди, бригада зраділа, надибавши з того боку розкішну ріку, а надто типові райцентрівські бунгало бази відпочинку та чудовим діючим при ній ларьком.

Доки копачі трошили кущі та забивали кілки, протягуючи мотузочками розмітки над майбутнім розколом, прибули місцеві краєзнавці.

Оксана подивувалася, які вони первісні наззовні й мимоволі визначила місцевий антропологічний архетип, за розмовою вона переконалася, що предки їхні не пам'ятають, аби десь довго мандрували і втішилася, що здогадку про давню осідлість снувала вірно.

Вони висипали цілого коробка попередніх знахідок й подивувалися, як швидко ці двоє столичних науковців розташували їх за відповідними епохами: неолітичне шкребельце та трипільський свищик, скіфський гостряк од стріли та сарматська бляшка звіриного стилю, зарубинецьке прясло та гунського типу стремено, грецький бальзамарій, норманська гарда та ромейська фібула, монголоїдний ніж та фрагмент руського лемеша, турецька шпилька, литовське стіло, неозначеного взірця залізне, з крем'яним кресаком, кресало, шляхтинська цинова кулька та козацька щерблена люлька, уламок татарського вудила, москальська спижова тютюнниця, німецький багнет та радянська пряжка з армійського паса...

— Словом, курган цей напевне що сарматський, — нарешті підсумував столичний керівник.

Як грім упала несподівана новина на Оксану, в очах їй з'явилися нервові кольори, і Євген вмить збагнув, що за цим далі буде, й щосили почав висловлювати сумнів щодо власних слів.

Краєзнавці — це такі люди, особливо Степан, які беруть, наприклад, напівзруйновану фортецю й двадцять років морочать голову начальству, що те починає потроху відбудовувати твердиню, невідомо якого походження — чи римську, чи

ромейську, чи грецьку, чи турецьку, чи руську, чи татарську?

І, щоби ніхто не мав сумнівів, переносять туди осідок краєзнавства, утвердивши її яко вкраїнську. Звідкіля роблять швидкі нальоти на всі навколишні новобудови, аби побачити в фундаменті чи в шурфі культурний шар й зчинити бучу; залучаючи до цього процесу найширші кола населення, вони іноді домагалися свого.

Щодо столичної експедиції вони мали переконання, що, марно покопирсавшись над рікою, та одразу ж справедливо перенесеться на гіднішого об'єкта — себто на подвір'я фортеці.

Вони підвели і повели Євгена Григоровича похмелитися за викорчувані пнища — усе, що путнього лишилося від меліоративних робіт, замість тостів лунали балачки:

— Хтось каже, якийсь привид лякнув канавокопачів так, що вони відмовилися длубати землю далі.

— Так воно, чи не так, а от, власне, археологічні знахідки можуть зупинити й не таку новобудову.

Техніку-бо похапцем перекинули на іншу ділянку, адже саме тоді епоха великої та малої меліорації почала кінчатися і вона щосили поспішала лишати по собі слід будь-де.

Цього разу сторож Пилип обирає для ворожіння найгодящіше місце — коло цвинтаря; тепер він перед пошуком виймає плящину, скаламучує білу рідину, надпиває, зав'язує собі очі чорною хустою, стрімко крутиться:

— Тут баба ворожила, кусок сала положила, тут воно є — щастя мое! — жбурить свою кирзову обувачку в білий світ, як в копійчку.

Після кидка ще обертається, тому, здерши запинало, не ладен добачити напрямку пошуків.

А це непросто, особливо, коли вірний чобіт зачепивсь за верхівку чималого хреста — то ти, будь за фахом навіть сільським сторожем, й тричі там пройшовши, недобачиш його.

Словом, до обіду час, як йому й належить, тягнувся поволеньки, як під гору, а потім покотився стрімко, наче з курганового насипу.

Себто околиці облетіла звістка, що археологи приїхали копати золото:

— Якого Полуботок не встиг вивезти до швейцарських банків...

— Бо це Пьотр І тоді начав був бороцьця з тіньовиками.

І все воно зосередилося де? Та саме під меліоративною траншеєю, й кожен знав уже достеменно, що закопано між отими кілками, яких позабивали прибульці.

Бо саме тут старше покоління пригадало "про козацьку печеру, куди запорожці волами завезли три вози золота і три вози срібла, відбитих у Потоцького", "про золотого та срібного бика", якого мало не вони самі бачили, і що саме цяя печера "було точнісінько з боку річки Істриці оно під тутою набокуватою могилою", саме яку копачі намагаються потривожити.

Народ сперечався отже лиш про одне: "золото завозилося туди чи волами, чи ж таки кіньми?"

Порожня база відпочинку враз наповнилася навколишніми романтиками, які споконвіку її цуралися, а також родичами районного начальства, хто вперше не поїхали у відпустку до Болгарії, а вирішили провести тут, в місцевому будинку відпочинку "Пролісок".

Вони щосили намагалися напоїти кожного копача, аби якийсь розколовся про правду; однак ті белькотіли незрозумілі слова типу "стратиграфія", "магнітохронографія", "дендрохронологія", проте краєм спюваної свідомості не заперечували можливості "золотого бика зі срібними рогами, якого закопано за часів першої колективізації, тобто Катериною II".

Та й навіть череда корів раптом почала випасатися якомога ближче до історії, яка несподівано почала починатися тут.

Скромніші вболівальники старовини трималися за рослинність, але під вечір і їхнє коло сягнуло наметового табору.

Так, що до них долучилися вже й немісцеві, себто понад плесом на кручі замайорів тент, де розпакувалося двійко інородного субстанту, бо були виразно татуйовані, що аж обоє-рябоє. Це були тут єдині, хто уникав прямого контакту — адже вони були озброєні біноклем, по черзі ведучи спостереження.

— Ковиряюцьця, — щоразу коментував Геша, передаючи іншому "чергування".

— Бо, бліняра, — приймав до рук бінокля Кеша.

Його дивували місцеві "рогомьоти", які геть

не цікавилися місцевою флорою, а серед неї було й чимало ужиткової, конопляної, якщо добре розібратися — така байдужість до швидкого збагачення, бодай до швидкого кайфу лише стверджувала їхню думку про меншовартість сільського населення.

Він уже "накосив" потрібного цивілізованій людині зілля, чимало, що висохши, ущасливить освіченого й досвідченого чоловіка.

— О, кльова... — шепоче він крізь лінзи бінокля.

— Находка? — не володіє нервами напарник.

— Тьолочка кльова, — коментує він бачене, коли воно нагиналося.

Щоразу дивуючись, що Оксана відчувала його погляд з тамтої відстані, певно тому, що посилений оптикою.

Тим часом Геша притарганив із сільмагу дві путящі лопати. Він не поділяв ботанічного захвату колеги, настирно додержуючися класичних горілчаних переконань, тим паче, що навколо бази відпочинку буяло місцеве виробництво й геть непоганого ґатунку. Кинувши роскалі під намет, він кинув:

— Скупнутьсь.

Й побачив позад себе Євгена Григоровича, бо той прорік:

— П'ятсот тридцять дев'ять.

Геша би не надто переймався таким гостем, але позад нього стояв шоферюга, який також мав на собі деяке татуювання. Тому й Кеша, не озираючись, увібгав під себе бінокля, удаючи людину, яка вляглася трохи засмагати на узліссі.

Запала мовчанка, така, що Геша вирішив привітатися першим, ті також мовчки

кивнули.

— Як вам тут? — поцікавився Євген.

— Клас, — відповів той. — Така природа. А риба. Клас.

Й тут наштотхнувся очима на цілковиту відсутність власного рибальського реманенту. Натомість дві новенькі сільмагівські лопати зрадливо вилискували у затінку.

— Ви звідки? — прогугнявив, наче стартером, водій, бо його звали Антін.

— Відпочиваємо, — ще неворожо відказав Геша, тому, що усік, як напарник устиг заховати за спину зрадливого оптичного прилада.

— А це що? — кивнув на лопати шоферюга голосом, наче втрапивши не на те октанове число. — Риєте?

Себто вихлопи його свідчили геть протилежне, мовляв, хлопці, якщо ви й при ножах чи й при "волині", я, якщо захочу, отут вас розкатаю своїм "газоном", наче Бог черепаху.

— Ні, — невинно відповів Геша, поволеньки посуваючись до лопати, яка, відомо, теж зручна й замашна річ, — ми теж копаємо. Черв'яків.

Кеша зацідив би його біноклем, якби не хотів щосили приховати цього небажаного предмета.

"Ідіот", — сказав би, коли б не хотів приховати правду.

— Ми — вугілля. Ми шах... тарі, — витягував щосили ситуацію він. Бо мало не вбовкнув "шахраї", а ці значення геть нетотожні.

— Еге, — долучився до неї приятель.

Євген Григорович подумав і сказав:

— Шістсот сорок. Хіба тут є шахти?

Ті озирнулися — шахт, дійсно було не тут.

— Ми — ні, — водноголос зірвалося в них. — Ми — там. Ми — в Домбасі, — вивершив Геша.

І Кеша також:

— Ми — копаємо там. А тут ми відпочиваємо.

— Вугілля, — пояснив його напарник.

Настала тиша, в якій навіть виразно постало штихування лопат на недалекому розкопі, та вагоме лопотіння кавалів землі, яке відволікало від слів доти, доки не почали на них навертати:

— Ну і що, — не вдержав Кеша й кивнув на курган, — що в ньому є?

Знову запанувала тиша, протягом якої Оксана подолала відстань до чоловіків, неохоче у них втупившись.

— Ну, — ляснув себе по потилиці, а не співбесідника, Євген Григорович, — це залежить від того, хто його збудував.

Оксана здивовано подивилася на нього, наче то був Кеша, а не навпаки. Бо це питання було між ними вже вирішено, ще після її першої розвідки тут, що, власне, й зумовило теперішню експедицію.

— А от... — тягнув Кеша до найзаповітнішого, — це ж ето, козаки, вони коли прятали, то вони отак шапками, шапками, брали й насипали зверху ето...

— Терікон! — радісно додав Геша, сяднувши ерудицією, в голові стало струмко.

— Ну да, тіпа того, — провадив його колега, — щоб було гарненько. Ну, й щоб ніхто не догадався, що там насамделі. Да? Шо навіть вчоні не всігда можуть розібратися часом, що там усерьодки може бить заховане.

— Ну да, — підхопився й Геша, — їм же нікуди було це здавати в банк, тім болі в сбіркаси, бо коли ті робили збіріженій, забраних в ляхів, чи в жидів — що було далі з ними робить? Посеред лісу? От тоді вони всі бралися за шапки.

Йому стало урочисто, од вдало висловленого складного.

Оксана зачудовано споглядала увесь полілог, тим більше, що їхній химерний водій неприховано позирав на чужу їхню авоську, де іронічно вилискувала плящина казьонки. Ці погляди не вбереглися й від "шахтьорів", які добре знали життя: що страшнішої людини над непрохмеленого шофера на світі не існує. Особливо, коли чоловікові теж є про що на собі витатувувати, і чогось варті якісь двоє чужинців для нього такого, хто порушує територіальні води, чи, пак, території навколо вантажівки.

Така рокіровка не прослизнула й повз Євгена Григоровича, бо і йому сьогодні було — адже зранку місцевих краєзнавців з прохмілкою не було.

— Ну, "вчоні", — вклинився він, — вони не мають сумнівів, бо вітчизняна наука доводить, що курган належить нашим предкам. Отже це — скіфський курган. Або сарматський.

Оксана:

— Або?..

Така недоречна репліка, втиснута межи чоловіків, трохи занепокоїла Євгена Григоровича, тому він сказав:

— Шістсот сорок один. Щоб не було ніяких "або", я, як керівник експедиції, ну, не наказую, а стверджую: цей курган сарматський. Ясно?

"Шахтарі" згідно кивнули, вирішивши, що "скіфи" — це назва для ще одного народу, який не мав ошадкас.

— Як? Та їх же геть трохи, та й то на півдні. А в основному сармати ховали своїх на чужих скіфських курганах, — витиснула дівчина.

— Оксано, немає прописних істин. Деякі з них можуть і заперечитися.

— Але ж, — не вірила на власні вуха вона, — на насипу було виявлено биту кераміку, та й по периметру каміння теж, а Тереножкін, наприклад, вважав, що ознаки скіфського поховання...

— Тереножкін, — прошепотів Євген Григорович, наче йшлося про Мозолевського. — Чим влаштовувати дискусію, ви би перевіряли насип, тобто викид, аби часом наші орли не викинули лопатою туди чогось впускного.

Оксана не пойняла віри. Чоловік копає все життя кургани і щоразу розграбовані; й він чудово знає, що є чимало вчених, які, зумисне зробивши нечесного висновку, завдавали науці шкоди більшої, аніж оті злиденні грабіжники... Не може ж чоловік так

сильно вдавати перед підлеглими відчуженість, щоби, навіть би й як про сторонню жінку, щоб її було так зневажено.

— Адже Тереножкін...

— Шістсот сорок два, — завершив диспута Євген і повернувся спиною. — Значить так, — поспішав він, доки ота плящина не взяла гору над підлеглим, — ви, панове шахтарі, звідси перебирайтеся.

— Куди? — голосом азербайджанського біженця видавив Геша.

— Ну, туди, де живуть всі відпочиваючі, на базу відпочинку.

Ті зацікавлено презирнулися:

— А тут є така? — голосом людини, яка знала шлях лише до річки й назад. Вони поглянули на свого сирітського тента, наче він примандрував з далекого скіфського минулого.

Воно навернулося й на очі Оксані, наукова образа, за Тереножкіна просоталася сльозою з її лівого віка. Отже Євген батькович будуть напрацьовувати матеріал на свою концепцію, себто таку, не власну, однак найзручнішу для науковця його рангу. На мить для неї ця публіка перевтілилася у скіфів-вершників, а вона, яко скуфійка-оратянка понуро подалася до одноплемінників, що вершили рискалями чорнозем.

Тим часом "шахтарі" хутенько поскладалися й зникли у напрямкові лісостепу, не лишивши на місці перебування анічогісінько. Окрім хіба пляшки, "забудькувано" покинутої при траві.

Казковий довгокосий Дід сів біля джерела, зачерпнув похідним кухликом. Він, надто довговусий, занурив гілочку глоду, помішав, донюхуючись, і замружився сьорбнути, коли кирзовий чобіт схарапудив тишу, проламавшись згори гілками й мало не шубовснув у воду Таємний незнайомиць зненавидно втупився в кирзяка. Обережно, щоби не розхлюпати напою, підвівся.

— Кидаються, — плюнув він на чобота й зник.

На світі сім набридає все, і навіть купання в річці Істриці. Навіть би й по пилюжній землекопській праці, бо час вже братися до вечері, а по ній хутко хопитися гітар. Бо, відімкнуті від електроенергії, де ти ще споживеш музики, окрім акустичної? Такої, що навіть комарі вже не видавалися надокучливими, то що! — вже й перші мозолі відпружилися, полинувши у безвість до наступного трудового дня.

Щоб так теплий нічний вітер ішов на неї, відчутний лише травам, аби вони були гучніші за саморобну музику, й віддаляли її разом з денною образою.

Як воно тяжко, коли важко!

"Знову тебе використали", — видихнула в легіт Оксана, перший раз це було в університеті, коли свою курсівку віддала на висновок до наукового інституту — робота її загубилася. А рецензент згодом, через рік захищав кандидатську, яке було подивування Оксани, коли вона упізнала свою курсову майже без змін. Тому їй не важко було на захисті поставити тому добродієві кілька питань, на які не було відповідей. І, розкривши їх, залегко довести присутнім, як теоретик використав "анонімне" джерело, поцупивши у безіменної студентки.

Тоді вона з'ясувала, що її безмежна любов до науки археології — взаємна, що вони таки варті одне одного — це було головніше над усі неприємності, яких зазнала після свого "рейду" по наукових тилах претендента.

Вітер тишив її, вітер тишив, вітер і ніч. І нічого нич, і нічого дотич, коли колише, образу встудить і приколише, бо ночі досить на всі неправди, щоби розвіяти завади. "Це ми, — шепотіла йому Оксана, — добуваємо крихти малі зі старовини, бо в гумус у теплій родючій землі зітліють вони, бо де не копни, бери новину у кожній п'яді, хай гонять світами про дивину розумні дяді". Вона сиділа, і палкий пилковий шум вступив у вуха, і не було аніяких наукових проблем, тому що вона знала поза ними, хто вона тут є і чому — тут, де річка, тут, де ліс, тут, де степ тулився до них по прохолоду, вгасивши пашіння своє об воду, од нього бриніла одна душа, стояла боком до плину того, водночас вогкого і сухого.

Ранок починався з корови. Першої в череді, вона впевнено вела гурт і подивувалася, забачивши біля луку дівчину в міському вбранні. Не стала з нею сперечатися за пашу, знаючи, що для цього позаду є пастух.

Оксана прокинулася од того, що збагнула: адже спить навсидячки. Зіщулилася у штормовці, коли побачила проти себе китайського термоса, за ним так же святково вилискував Ярослав, радіий, що може налляти гаряченького цій дивній, як про пасовисько, дівчині.

— Пийте, це на травах, — заспокоював він її.

Ліниво ототожнювалося сонце.

Спершись на батога, він сів поруч, Оксана

сьорбала й намагалася не дивитися. Він вже закрутив посудину, кинув її до торби.

— А на чому настоювали? — запитала дівчина.

— Іван-чай, — пояснив він поглядом, надибавши поруч такого ж, зірвав, дав дівчині, та потерла пальцями, лизнула. — Та тут що хочеш, яку траву кожну — бери заварюй, не зашкодить. Воно все до діла.

— Ви десь цьому вчилися? Ви знаєте трави?

— Он навіть корови то знають, — кивнув він на череду. — А спитай, хто їх учив?

Вона ще надсьорбнула зі скляночки.

— Ви тут працюєте?

— Та хто тут тепер працює? — засміявся хлопець. — Так, пасемо по черзі ну, деяка робота є в домі, ну... ото і все. А ви... шукаєте?

Запитав він голосом, небайдужим до старовини, що дівчина не змогла втримати посмішки:

— Якщо чесно, то ми вже знайшли.

— Скарб? — мало не свиснув той.

— Та хто його зна, чи буде там скарб, а от курганчик-таки цікавий.

Хлопець підвівся, але трава йому застувала.

— Ота? Набокувата могила? Скільки раз я там пас і нічого не бачив. Навіть в нічну.

— А що там можна вночі бачити? — Оксані подобався цей тип, який щосили

намагався не говорити про золото.

— А ви й не знаєте — а сама ходите вночі, щоби побачить, — хитренько мружився він.

— Що? — непідробно зраділа вона. Так он воно що, він вважає, що вона, слава Богу, не сновида.

— Що, що, — підморгнув він, — а що вночі скарби виходять нагору, от що. Або вогнем. Або півнем кричить, або совою. З Києва приїхали, а кажете, що не знаєте, чого люди в степу шукають поночі — ви ж вчені, ви ж знаєте. Та що вночі, тут, буває, і вдень такого надивишся.

— Що?

— Набачишся.

І вмовк. По-перше, що бачив, як вона не говорить правди, а по-друге, згадав, що вони незнайомі.

— Ярослав, — першим здогадався він.

Оксана також назвалася, і їй стало незвично, мабуть, од Іван-чаю: ані втоми, ані суму. А найдивніше, що до початку робочого дня було безліч часу і раніше вона ніколи такого в житті не мала. А, оно, виявляється, скільки є його, й так може бути тепер щодня — вранішня, передсонячна година, — їй, та віршам, яка не належить нікому іншому.

— То багато хто у вас шукають скарби? — запитала вона.

— Не без того, — одвів очі хлопець, він не розумів, куди вона хилить, ця красуня. Красуня, а геть не намазана, як би то личило їй, міській. — Ніна, оно, Пилипова теща, та все життя шукала...

— Мені цікаво знати, які в них прикмети. Ну, скарб, він же не лише золотом скарб, — підводила Оксана до основного, — а ще й, ну, як це сказати...

— ... науковою цінністю? — підказав Ярослав.

— Саме! А от зверху земля така переорана, перепаскуджена, ну що там по ній визнаєш? А от би об'єднати наші методики, то уявляєш, уявляєте, скільки, наприклад, лише з цього степу можна взяти для науки?

Він озирнувся й узяв. Але чомусь йому стало зле.

Корови озиралися до нього, чи довго баритиметься? Бо він не сказав головного, щоби порозумітися, й до того ж не скривдити приїжджу жінку, яка також хоче чогось доброго, лише не гаразд знає, як до нього підступитися.

— От вона — ваша? — видавив він.

— Хто? — не збагнула вона.

Її непокоїло, чому він відводить очі. Проста думка: "щоби вберегтися її краси" — їй на гадку не спадала.

— Ну ота могила, що ви копаєте. От, наука. А чи наука її ставила, щоб тепер оце копати. Хто вона така, щоб отак брати й розривати?

Оксана знову сіла.

— Ну, якщо починати з того, чия вона, то, виходить, що нічия. Її скіфи ще

поставили, і це було дуже давно, і...

— Які скіфи? Тут здавна наші жили, — не підводив очей хлопець.

— Хто це сказав? — чудувалася з нього Оксана.

— Як це хто? Батько казав.

Хто ж іще йому міг тут, в лісостепу, казати? Звісна річ, чийого слова він міг взяти на віру?

— От, Ярославе, от уявіть собі, що ваш батько міг помилятися. Ну звідкіля він це взяв?

— Як це "звідкіля"? — ожив той. — Як йому ще дід переказав.

Ох, не хочеться їй дискутувати отут, посеред вранішнього сонця...

— Але історія твердить протилежне.

Корови покинули роботу, дослухаючись розмови — якщо їхній пастух туди встрияв, то, виходить, там має бути щось надто важливе, важливіше за жуйку.

— Ну ви скажете: де оно ваша історія — а це ж тут. Це ваша наука помиляється, бо вона далеко, — показав він. — Отут дідові про це казав прадід. А не десь якась... наука.

Вона подумала деяку мить:

— Ярославе, ваша теорія, тобто ваша версія дуже приваблива, а от скажіть: чи не лишилося, скажімо, од вашого прадіда якихось записів? Заміток?

— Та де? Тут же війна на війні, все згоріло, все. Навіть метрики.

— От бачте, а ви кажете.

— Ну то й що? — пхикнув хлопець. — Ми звикли своєму предку на слово вірити.

— Та він, — не стрималася Оксана, — й гаразд не знав, як його пра-пра й звали.

На її подив хлопець ані знітився.

— Чому? Його звали так само, як і мене — Ярославом.

— Ого. Як ти знаєш?

— Та дуже просто, а в нашому роду так заведено, що батько Володимир завжди називав свого сина Ярославом, а той свого сина завжди — Володимиром.

Не знав, чи вона хоч трохи йому повірила, та сподівався, що хоч на гумор спише, бо остерігався, адже вже не до суперечки, а до сварки, і було до болю кривдно, що кінчиться знайомство з нею.

А найпекучіше було інше — адже вона свято вірила в те, що казала; так само, як він вірив у своє.

— Оно бачите, отам, де геодезичний знак, отам скіфська баба стоїть? От хто, по-вашому, її поставив? — Оксана також одвела очі, бо не знала, як викрутиться хлопець. Який вимушено мовив:

— Скіфи. Скіфи поставили скіфську бабу.

І степ принишк.

— От.

Подолала паузу вона, але не він — його така пауза не переймала, тому, що він знав і деякі інші. Більш мовчазні, аніж якими володіють городяни, та й би такі гарнючі городянки володіли, й тому він відказав просто:

— А до скіфів тут наші жили, це точно. Мій прапрапрадід їх на власні свої очі бачив.

— Але наука...

— Та відпочиньте ви зі своєю наукою, — досить грубо увірвав хлопець. — Оно ваша наука ще недавно по всіх газетах писала, що голоду в тридцять третьому не було. В кожного-кожнісінького! з отих писателів наукових у голодовку повимирало по півсім'ї. Навмирало стільки, що оно ще й досі за селом — ідіть, покопайте. Цілим ровом лежать з тих часів, і старі, і малі. А коли були ми це питання почали порушувати, то нам з області ваша наука почала писати, що то — скотомогильник. Та ви спитайте оно в цих коров, у скотини ви спитайте — чи це скотомогильник, і вона вам скаже, що ні. А вчені ваші будуть з коровами сперечатися. Й самі вони, оці писаки тоді ледве живі zostалися — і от вони тепер раптом бачать вже, що наука їм каже, що голоду того не було. І вони самі починають в це вірити. От вам наука. А через тисячу років? Знову приїдуть вчені, викопують ті рови з нашими кістками... Й напишуть зверху: "скіфи"?

Він стомився. Не дивитися на неї й казати убік, хотілося сьорбнути з термосу, але би вона побачила його втому, хотілося йти звідси, але хотілося й бути поруч, якомога довше — хай би й корови не випаслися, але! З твоєю наукою.

— Гаразд, — погодилась вона. — От докопаємося дна в тому кургані, тоді й побалакаємо. Курган же ваш? От і побачимо тоді.

— Що? — перепитав він.

— Чия правда, — змусила себе вимовити вона.

Такої ночі хочеться їсти, до того ж несподівано, рвучко. Коли думки усі геть про сторонні речі — Трипільську культуру, наприклад. Євген гнав ці думки геть, бо знав: у наметі порожньо. Однак і тут дещо муляло. О! Це вірна ознака, що не все втрачено. Сконцентруватися, благав він себе, хоч знав, що це не легко голодному, — в бляшаній банці лівого ящика отам, де теодоліт. Про яку він забув через цілковиту непрозорість тари, прикрашеної натуралістичними слонами й чужими літерами. Колись тут був справжній індійський чай, зібраний ручним способом, дивно, але там ще й досі береглися ті давні пахощі — не слонячі, звісна річ, а чайні.

Сірники кінчилися. Однак голод владно квапив почуття й одразу пригадалося оте химерне, неозначеного типу кресало, принесене краєзнавцями, Євген поліз до їхнього короба, витрусив, взяв пристосування для здобування вогню — дивне воно було якесь, певно, одгнило од якогось мушкета? Припасувавши туди й затиснувши гвинтом кремневого неолітичного шкребельця, Євген на мить замилювався боковою пласкою пружиною, зробленою у вигляді людської долоні. Владної такої, з перснями. Дивувала також цілковита неушкодженість її од іржі, лише легка патина трафіла метал.

Попустивши газ із балону, він звів кресака й спустив його кошиком. Брязнуло рясними іскрами, газ спалахнув.

Повернувся за водою й наштотхнувся на Діда. Од несподіванки Євген влучив каструлькою на конфорку.

— Кликав? — пильно запитав Дід.

Євген роздивився його лише за третьою спробою протерти очі: картинний надто,

сивий, у дуже білій сорочці, такій же довжезній, як і борода. Підперезаний, як потім виявилось, висушеною гадюкою. Кий його упирався в стелю — як він пройшов досередини? Крізь двері, защібнуті на "блискавицю"?

— Я? Вас? — намагався отямитися археолог, бо очі йому розбігалися: на голові в гостя було аж три оселедці, у ліве вухо застромлено сережку, схожу надто на етруську фібулу, "чи фістулу?" — думки надто плуталися, чіпляючись щоразу за ідею назавжди запам'ятати вишиваний орнамент на комірі. А головне паморочили й морочили пахощі, які з'явилися в його голодному, після кількох краєзнавчих візитів, наметі, щось трависте, але на кшталт ладану.

"Ні, квіти. Так пахне пилок", — згадав Євген і на мить заспокоївся.

— Я вас не кликав, — відчув він у роті свій голос.

— А кресалом же нащо ляскав? — невіддільно здивувався Дід і науковця вразили його ясні, міцні зуби.

— Та... вогню треба було, — намагався виправдатися він.

Тепер Дідо почав дивуватися:

— Вогню? З характерницького кресала? — наче почув надто смішне.

— То ви козак-характерник, — нарешті почав тямити Євген.

Дід поблажливо намружився.

— Та я трохи старший. Швиденько кажи, пощо кликав, не барись.

Та й сам, ховаючи зацікавлення, оглядав незвичного намета, напханого різним причандаллям, раз-у-раз навертаючися зором на ввімкнутий газ.

"Вогнепоклонник!" — здогадався Євген, однак вголос вимовив крізь голос:

— Непогано би такого ось чайку, — почув він свої слова, й вказав на бляшану банку, ковтаючи борлака, — мить — і на стелажі з'явилася така ж самісінько. Він відчинив її, звідтам війнуло пахучим, немов санскрит, чайним духом. Вода швидко закипала, і, заварюючи, Євген приказував:

— Це добре, що ви потрапили до мене. Бо когось іншого й Кіндрат би вхопив.

— А тебе чому ні?

— Ну... ми ж до старовини звичні.

Намагаючись добирати слова емоційно забарвлені, аби вони були зрозумілими.

Потім виявилось, що Дідо розуміє будь-які, й навіть більше того. Старий видобув свого похідного кухлика, орнаментованого, занадто архаїчного, як навіть і про нього.

Вони сиділи й напивалися чаю — експедиційний намет — найвдаліше місце для цього, дід так захопився трунком, якого, здавалося, зроду не куштував, що гріх було відволікати.

"От приведу Діда до Пасовецької, нехай тоді знає, які бувають праслов'яни. З її балто-алтайськими теоріями. Або ні — приведу одразу на вчену раду, це ж скільки докторських дисертацій лусне — варто лише ляснути отим іржавим кресалом".

Дід забулькотів, смаковито налягаючи на сьорб.

"Ні! Не так — приведу його одразу на конференцію до Пріцака, скажімо. Щоби вони не встигли наперед згуртуватися. І лусне тоді вся їхня наука".

Дідо знехотя одірвався од кружки:

— Що таке наука?

— Ну це, це. Це таке, як характерництво, лише навпаки, — "пояснив" Євген, і вони з дідом враз зареготалися, тичучи одне в одного пальцями. — Там бувають... теж добрі й теж злі чаклуни. Одна змія засіла в редколегії, Пасовецька така, і все мені виправляє, що б я не написав. "Доскіфський період" виправляє на "монгольський". Я пишу "рало", а вона виправляє "леміш". Я їй криком кричу, що мені треба вчитати коректуру, а вона її ховає. Ну?

Отак із Трипільської культури знов робиться Трипільська трагедія.

Дідо попивав, ствердно сьорбаючи. Тим часом Євгенові пригадалося, як колись чорт його штовхнув до тої, ще тоді аспірантки, вона була при кафедрі, й понесло їх по кущах, несподівано так міцно, що вона довгенько йому надзвонювала, хоч і вийшла вже й заміж, вже й діти. Ясна річ, яка там коректура...

— Стій! — несподівано Євген похлинувся чаєм. І підсунувся до Діда. — А чи не можна якось, оту Пасовецьку... куди-небудь прибрати?

Дід одставився од кружки.

— Куди? — тіпнув бровами.

На мить Євгенові привиділося, що сушена зміїна голова на пасі дідовому блиснула очима й запитально підвела їх до свого господаря.

"Дійсно, — зажурився Євген, — куди її, вічну лярву, прибрати, як вона ні на що, окрім кров пити з авторів, не здатна".

— Ну, куди-небудь... туди, — він показав повз двері в уявну далечінь.

— Кхм. Пора вже йти мені, — прогугнявив Дідо наче звідтам.

— Як це "йти"? — подивувався Євген, знаючи з казок, що господар кресала має необмежену владу над ним.

— А отак, — мовив той — і встиг раніше вхопити чарівного предмета, тицьнув його кудись під бороду, певно за пазуху.

— Стій, так вона ж гадина, ця Пасовецька, скільки горя вона вже наробила, сидячи на статтях...

— З вашою наукою, — мовив Дідо, підводячись.

Євгенові вмить нарешті промерехкотіли всі запитання до нього: "звідки-таки прийшли носії санскриту? Скіфи-орачі, це не скіфи-кочівники? І, зрештою, звідкіля походять слов'яни?"

Однак вимовити здався:

— Я більше не буду.

— Оце вірно, не будеш. Як се диво називається, кажеш? — він торкнувся бляшанки. Цієї миті позад Євгена щось люто засичало.

Він сахнувся — це вода перекинулася, хлюпнувшись на газ.

Коли він повернувся до столу — Діда геть не було, лише стійкий дух "ладану" навпереміш із чайним.

За сніданком вона крадькома зиркала на Євгена — того наче підмінили, кілька

разів не влучив ложкою до рота.

"Дивно, — думала Оксана, — вчора ж місцевих краєзнавців не було. З чого б це він?"

Бачити, як чоловік намагається приховати тремтіння рук, як під час їжі хапається за цигарку.

"І от хто б повірив, глядячи на такого, що він добрячий коханець?" — вже сама собі не вірила.

А коли перед Євгеном поставили чай, він, невдало сахнувшись, обпікся, одскочив з-за столу, подивувавши землекопів, які, посміхаючися, списали все на будун.

Сьогодні в насипі їм трапилися фрагменти впускного поховання, хтось лежав у землі, вкритий спижевою лускою. Лежав, але недолежав — кілька бомб з останньої війни влучило поруч, і він до частини тулуба, що вбереглася, притискав, як і належить невідомому сарматові у підсадній могилі, розтрощеного радянського польового телефонного апарата взірця 1942 року.

Оксана так заходилася ним з ножом та пензлем, що й на перекури не відволікалася. Тим-то на відвалі вітер гортав, бавився її загальним зошитом.

Доти, доки рудий Роман не приволік гітару.

Й лише за надцятим акордом жінка збагнула, що хлопці добирають мелодію до надто близьких, себто її власних, рядків:

Поглине земля і безжалісний час
ученого мужа.

Нашадки колись розкопають і нас.

Здивуються дуже!...

Слова з потойбіччя музичного долинали геть незнано, вона хотіла обуритися, особливо, бо гітарове бринькання було вельми банальне. Невже це тому, що й слова звичайні?

За помилки ті, що ми робимо, хай
це буде плата.

Однак, археологу, йди і копай,
копай завзято!

Доки з намету свого Євген Борисович не шпурнув паперами:

— Вам ночі мало було? Ну день же для того, щоби хоч трохи відпочити від усього цього.

Землекопи всі виразно подивилися на годинники й переконалися, що їхній законний п'ятнадцятихвилинний передих ще не минувся.

Аби якось залагодити ситуацію, Оксана підійшла до краю розкопу, забрала свого зошита, тицьнула його до польової сумки:

— А чим це, цікаво, вам, Євгене Григоровичу, наші пісні вже не подобаються?

— Тому що вони... антинаукові.

"Й знову все про одне і те ж", — подумала вона, а вголос сказала:

— Це залежить від того, що розуміти під словом "наука".

Все завмерло, бо відчуло, що це продовження якоїсь іншої суперечки, не сьогоднішньої. Навіть водій крізь кабінку.

— Ти, лаборантка, будеш мені, науковому співробітникові, казати, що таке наука? Бач, один разок в ній скандал зробила і вже думаєш про себе бозна-що?

Він гадав, що дошкулить Оксані, однак публіка чи не з пошаною на неї уперше глянула.

— Молодший науковий співробітник, — зауважила вона.

— Що?

— ... а не лаборантка.

Довго би було пояснювати інститутську субординацію, та й до чого? Відчувши ситуацію, Євген вимовив:

— Сімсот сімдесят дев'ять.

Шофер вантажівки, бо він був Антін, пошукав очима, кого б ці числа стосувалися, але не знайшов нічого, чого би було сімсот сімдесят дев'ять кількістю.

— Євгене Григоровичу, — нарешті зняв він себе з гальма, — а що це ви, якщо не секрет, рахуєте?

Землекопи поховали посмішки, бо, правду мовити, їх також це питання непокоїло. Начальник пошукав очима, хто тут такий цікавий, але, здибавши ними водія, вирішив відповісти.

— Це я, — він витримав паузу, недовгу, завбільшки з ляснути себе по потилиці, — сімсот вісімдесят, комарів рахую.

І ніяково посміхнувся, мовляв, ну має чоловік примху, ну то й що?

— Цікаво, — не втрималася Оксана, — так можуть й комарі геть зникнути?

Він зачудовано на неї позирнув, наче йому привиділася Пасовецька.

— Ти починаєш набридати.

Копачі презирнулися, раді нагоді, що перекур подовжувався:

— Невже? — Оксана підвелася, постаючи. — А коли керували в нас практикою, то казали протилежне.

Євген Григорович здогадався піднімати папери, які розкидав біля намету.

— І що ж я казав тоді? — підвів він до неї свої, найневинніші з можливих, очі.

Вона витримала. Бо лише вони вдвох знали, що.

Помилувавшись невизначеністю, яка схилила шальки на її користь, пожаліла його:

— Пригадайте, ви тоді казали, що я — сама досконалість, що в мене пропорції такі, як і у Венери Мілоської.

— Тебе б ще на дві тисячі років закопати в землю.

— І руки повідбивати, еге?

Всі засміялися й взялися до лопат.

Особливо Анька, біда ходяча. Чиї ноги надто напиналися, коли налягали на лопату. Євген Григорович склав папери, згорнув їх рурочкою й тицьнув нею на розкоп:

— Кхм. Оксано... Михайлівно. Беріть планшета, замалюйте, будьте ласкаві, верхні шари траншеї.

— Сімсот вісімдесят один, — відповіла вона, ляснувши себе по щоці.

Кеша й Геша обрали верболіз, тут дух стояв приємний такий, наче в кошику, звідси можна було навстоячки розглядати омріяного розкопа й чекати. Коли всі там раптом почнуть підкидати вгору лопати, стрибати й вигукувати:

— "Золото! Золото!"

Як це бувало в кінофільмах про нього. Ну, а потім несподівано для мішпухи виникнуть вони, вони, Кеша й Геша, непомітно так і прихоплять усе. А може, й навпаки, помітно — "волина" ж у них є класна, чого б і не бубухнуть з неї пару разів?

Геша, помилювавшись, знову замотав у ганчірку пістолет.

Але досі там нічого не було цікавого, окрім Оксани, та ще трьох студенток-практиканток, навколо яких точилася головна романтика.

— І як їм ото не запаadlo оті вірьовки, вірьовки, вірьовки перетягувати? Ото все підмітати, чистити, шкребти? Вони в себе в хаті, наспор, менше прибирають, чим отут по чотири рази на день, — лютився Кеша, бо дівчата тоді вовтузилися здебільше на дні розкопу, і, чи нагиналися вони там у своїх шортах, чи ні, а геть не було видно.

— Харе базлять, — застеріг його Геша. — Бо чим на попки торчать, то й пропустиш, коли вони втіхаря щось мимо тебе пронесуть. Отак возьмуть отого царського кубка, поняв, винесуть втіхаря в палатку, а вже там, поняв, втіхаря всі брильянти й повиколупують. Шо, не знаєш, як це в лохів робається? Рогомьоти, блін.

— Якого кубка? — розкумарився Кеша.

— Золотого, якого. Якого колись закопували, — пояснив той.

Він сплюнув і повернувся. Охнув би: всі корови на чолі з Ярославом тихцем стояли поза їхніми спинами — як тут ціла їхня армія опинилася, що ніхто й не почув?

— Блін... — страшним шепотом прорвалося в Геші.

Що Кеша, й плечем не повівши, а сунув за пазуху бінокля, й також почав поволеньки обертатися.

Череда стояла німо, очікуючи.

— Во, поняв, черв'яки, — промовив Геша. — Де тут вони у вас? — не кліпаючи, він оглядав Ярослава.

— Вони у нас скрізь, — була відповідь.

Кеша зробив вигляд, що повірив, узяв цурупалок, добряче вколупнув. Й одразу переконався, що пастух не жартує — там злякано зміїлося чимало чого червивого.

— Ми тут по рибній ловлі оддыхаємо, — пояснював Геша. — Ми би були благодарні, якби ти сказав, де вони тут у вас самовкусні? В смислі — для рибки?

— Це ти про що?

— Про черв'яків же.

— Вони такі скрізь, — поза інтонаціями мовив хлопець. Й несподівано зірвався на лютий крик: — Куди ти, стерво, лізеш?! Чого тобі, падло, треба?!

Обидва "шахтарі" од несподіванки вклякли — на мить забувши й про ножі в халявах — на й про "волину" в сумці на мить одібрало. А Ярослав навіснів:

— Тобі батога захотілося, стерво? Пробачте, це я на корову. В грязюку їй треба,

весь час лізе, скотинюка. Я пастух, — пояснив він.

Якби бінокль не поповз по животу в Кеші, вони обидва б не отямилися.

Ярослав повільно повернувся до них спиною, і всі корови також; щоби влад ступаючи, рушити геть.

Вболівальник старовини відрізнявся від інших тим, що тримав у руці пляшку, наче з молоком, яке потім виявилось простою вапняною водою.

— А що це ви, цікаво, копаєте? — з такою узвичаєною фразою підсідав на відкид дядечко, одразу, не питавшись, вгадаєш, що такого звуть Пилипом.

— Погріба, — узвичаєно й буркнув копач, рудий, бо він був Роман. Той, хто з-поміж інших був охочіший до гітари, а не до розмов.

Дядечко оцінив ретельність ями і був би повірив, але швидко зметикував:

— Отут? Та кому ж, пробачте, він аж отуту потрібен?

Це була та павза, якою, тамуючи посмішки, копачі могли би насолоджуватися нескінченно.

— А ми, дядю, — буркотів рудий улад з лопатою, — викопаємо його спершу отут гарненько, а потім перенесемо й продамо в село.

Так він простенько промовляв утруп із штихуванням, що дядечко на мить повірив, якби Роман не реготнув.

Народний чоловік образився.

До першого мішечка яблук, якого він притарганив за годину, копачі насилу дочекалися перекуру й напосілися на фрукт; доки вони не вмололи, він говорив:

— Да, хлопці, ага. Дуже жалько. Шо в нас, бач, історія не така. Та вона правда є, є, але уся, бачицьця, глиняна. Ні тобі, цих, пірамід, наприклад. Це ж скіко камня нада. От тепер у нас є й камінь. А хто тепер буде історію строїть? Як оно й китайці вже її не строять.

— Як ще? — поцікавився крізь яблуко Роман.

— Не хочуть вже далі, к приміру, тягнути свою китайську стіну. Хоча, подумавши: хто їм мішає? Камня тобі в них же, рядушком, скіко хоч: бери собі зі скали, колупай та тягни її далі, скіко хочиш.

Тут він пригадав, що бреше.

Туди, нижче Істрицею, там були колись каменярні — з них камінь возили нагору, коли там будували фортецю, але камінь скінчився і фортеця теж. У відповідь од копачів він чув лише гучне яблучне хрумкання бригади. Тому:

— А якщо подумати, то слов'янська нація не молодша. Раз ми існуємо, наприклад, зараз, то ми і в ті, давні часи десть же були? Бо де б ми інакше б узялися з тих часів? Правда, непомітні такі, бо з дерева. А дерево — скіки з нього не будуй, а воно, як глина. Раз — і нема. Наче й не було. Раз — і грязь.

Це вже коли проминулося мішків з кілька, він міг отак годинами. Дивно, що під його голос руки менше томилися од лопат...

— ... роскалів! — щоразу виправляв він кожного. — Якщо вже ми з вами роси. То в нас і роскалі, а не лопати.

Він гордо підвівся, аби його бачив увесь світ.

Бачила його лише недобудована бойлерна, її мудро почали класти біля будиночків відпочинку, гадаючи, що тим подовжать курортний сезон. Однак і вона виявилася потрібнішою не менш, аніж китайська стіна.

— Да, брат, історія... — мружився на сонце дядько Пилип. Але воно мовчало.

Наступного дня все починалося спочатку:

— Натє, хлопці, поїжте. Яблучка хароші. От вже нікому не нужні. Раніше, бувало, їх хлопці з колгоспного саду крали. О жизнь була — якось я з ружжа вгору бахнув — то вони мене мало тоді не вбили. Повірте, по саме горло закидали тоді яблуками. Отак весь стою й бачу, як вони тікають, а ворухнутися не ладен. Отакенну купу накидали — піраміду!

Що тепера робити? Як оприходувать? Зелені. Коли приходить до мене один такий москаль із Воркути і починає: "Продай еті яблука нам!"

— "Так зелені ж", — кажу.

— "І харашо, — каже, — що зельоні. Доки до Воркути доедуть, саме доспіють.

Дивлюся я, а ніхто не баче. Зелене ж усе, учотчики ще не учитують. Загрузилися вони бистрінько в фуру. Шо я тоді бистрінько своїй тещі усі геть золоті зуби вставив. Во була довольна женщина. За все своє життя не могла заробить, що й не мештала. Весь час золото в землі шукала. На зуби. І от. Хароша в мене теща, хлопці.

Замріявся він. Хіба поясниш про любов?

— Як жінка вмерла, то од неї й лишилося хіба що теща. Та й та, сердешна, оно хворіє.

Ніяк перехворіти не ладна, — як це поясниш?

— От проживеш ти з нею душа в душу тридцять год. Оце тіко зараз сильно почала болить. І між нами нічого плохого не було, лише золоті зуби — це ж цілий тобі скарб виходить. А тепер? Яблука є, а накладних нема. Оце, приміром, як наша історія, слов'янська. Наче й не було усього того сада. Наче його й нема — а зуби ж золоті — єсть!

— Оце точно, — хекав Роман, — раніше б підігнали до кургану бульдозеряку, й він за два дні оцього насипу зняв. Так зараз соляра дорожча, виходить, ніж наші мозолі, вручну це все копати?

— Да, якого це бульдозера треба, — не вгавав дядько, — щоби з усійої нашої країни познімать насип. Та тут же золота, кажу я вам, на кілька історій вистачить, а не лише на нашу.

І вмовкав, приголомшений власним внутрішнім зором, далі крєктав, виймав з кишені свою пляшечку, каламутив у ній біле, смаковито надпивав.

— Дядьку, — не витримав Роман, — а що це ви весь час п'єте?

— А це мій секрет. Власний, мого долгожительства.

Всі на це почали повільніше копати.

— Чи там не молоко? — міркував хлопець.

— Воно саме, — прицмокував Пилип, облизуючи губи. — Лише з розмішаного вапна.

— Й щиро дивувався на переляк столишного чоловіка: — Це ж що? Це ж кальцій, необхідний найдужче організмові — ти хіба науки не знаєш?

Сказав він і закусив з хлібини.

Роман не повірив. Він обережненько взяв площину з-під колишньої пепсі, понюхав.

— О, а одіколоном пахне.

— Вгадав, синку. Дікалон, сказати б, для приправи. Воно, якщо має хороший запах, то й виходить, що воно корисне для людського організму, хіба не понятно?

— Ой, потравитесь, дядьку, — не здержала Оксана.

Пилип розцвів:

— От хоч ви тут з вищим образуванієм, а і не знаєте. От навіщо ж людині нюх? Щоб хороше од поганого одрізняти. От узяти приміром гивно. Його ж ніхто їсти ніколи не стане. А чому? Бо хто хоч раз гивно понюха — то тут не нужно й образуванія!

Він реготнув разок, що йому вдалося висловити таке складне.

— А шлунок же ваш як?

— Як обценьки крепкий. Я, хлопці, вже год п'ятнадцять так обідаю. З того часу, як придумав. І ніякого вреда, окрім пользи, не відчуваю. От Ніна моя теща, не хоче вапна і боліє, глупа. Ти б попробував, ге?

Всі дивилися на Романа, особливо практикантки, той героїчно ковтнув, заплювався.

— Да, воно з непривички. Тобі, синку, треба трохи більше дікалону долляти. Я завтра принесу. Бо воно, мать, трохи мулке здаєцьця.

Роман тим часом кинувся до мішка яблук, заїдати.

Були там різні — і солодкі, і кисленькі, і геть терпкі, й навіть пепсікольні на смак — та що й казати — навіть вапнисті були.

Оці лише дядько й хрумкав:

— Вони, може, не бозна. Але тут — кальцій. А кальцій, хлопці, це жизнь. Одно лише треба знати секрети її, і тоді житемеш, скіко хоч. Бо я люблю вічно жити. От де — історія, га? — Несподівано він одпускав її внутрішнім своїм зором: — От шо, слухайте сюди. Тут раніше ніколи! Стіко народу не наїжджало. Отдыхающего. Ви мене послушайте, вони всі ждуть, доки, нарешті, і в наших краях золото покажутьця. Тут і з начальства чимало. І ще гірші є субчики, ви мене послушайте, я всю жизнь сторожом працював, я знаю. Я цього брата-кіндрата носом чую. Шо іноді так і хочеться за своє ружжо сторожове хапатися.

— Дядьку, — відверто кокетувала Анька, — а от скажіть: а ви самі шо, ніколи скарбів не шукали?

— Дочко, — не міг збрехати до неї Пилип, — я чесно скажу: я цей етап в жизни вже пережив. Кажний було поколупався з надією на краще життя. Но це в прошлом. А в настоящом я вам серйозно кажу: ви з цим ділом не шутіть, бо ви не знаєте, що це таке, скарби. Ви б мене, старого, послухалися, та краще б міліцію найняли. Бо що це буде, коли ви дна нашої історії докопаєтесь? Всі ж ждуть. А яблучка хароші, — несподівано згадував він. — То, було, хоч піонери крали, а тепер так. От хоч нікому не нуждне, а родить. От тобі й історія, да...

— Дядьку, ви б собі самогонку з них гнали. Кальвадос називається.

— Каль-ва-дос... — замріявся на гарнюще слово Пилип. — Воно б да. Бо гарним словом чого поганого ніколи ніхто не назве. Кальвадос. — Аж плямкнув він. — Так на біса гнати, коли в мене в саду ще й досі вишні не збирані. Ви не повірите — отак просто на деревах п'яні й висять. Піди собі нарви жмень кілька — і готовий. І тобі й випивон і закусон разом. Я був чотири бутлі отак був насипав ними. Така наливка, скажу, що ні цукру не треба — з ніг сама валить, ну? От не вірите. Ходіть, покажу.

Всі вискочили з ями й рушили, мріючи про гранчасті склянки з рубіновими спалахами.

Дядько Пилип привів їх на куток саду:

— Дивіться ж.

Всі побачили дивовижу — під деревами навпереміш із подзьобаними вишнями валялося й деяких птахів. Кволо намагаючися підвестися, вони не завважили на людей аніяк.

— Пропаще покоління. От бач, в нас вже й птахи спиваються. О — порядки. Дожилися, — зажурився він. — Й ніде про це не записано в історію. Й ніхто про це згодом не знає, й жоден тобі потім архолог не одкопа. Наче й не було в нас ніколи птичого алкоголізму. А між іншим, це вже дає й зараз великі результати. Так, так, в історії. Екологія ж! Тепер без птахів черви, комашні наплодяться, й піде перехил природи ув інший баланс...

Усі куштували просто з гілок — часом до рота донести було неможливо — густючі ж, п'янючі, швидко витікали, спливали кров'ю.

— А ти кажеш кальвадос. Раніше було за Сталіна, знаєте? Древа пекли кип'ятком, рубали, словом. Це я розумію. Щоби податок не платити. А зараз не хуже? Ніхто нікому не нужен, навіть на самогон. І вже ніхто нічого не хоче робити, от. А землю — копають люди з вищим формуванням. О, порядки, страшне.

Виждавши теплого легіту, Оксана рушила на луг, тому що в голові її бриніли прості вірші:

По скарбах біжать дороги
і пасеться череда,
топчуть їх колеса й ноги
і хлюпочеться вода.

А їх хотілося складніших. Й не довелося навіть ждати до ранку тої череди — Ярослав сидів уже там. Вона кинула штормовку поруч, сіла й не віталася, він теж не бажав говорити, тобто хотів цього, але якось без слів. От так, як оцей вітер, отак між ними витає мовчки, а степові пахощі вмиль помінялися на дівочі. Коса так духм'янить, чи що? Еге, її коса після річки.

Його попросована сорочка пахтіла прасом, й брюки також, лише трохи відгонило синтетиком. А в кишені лежав пакуночок з цукерками, це вже вітер знав напевне.

Сидіння було б невідомо яке, коли б у неї не зірвалася дурниця:

— Ярославе, а ви давно захоплюєтеся історією?

"От ідіотка, — подумала вона, — як на екзамені. Ну не питати ж: "Скажіть, а історія давно захоплюється вами?— Та так, — повільно відказував хлопець, — коли є вільний час.

"От дурень, — думав він, — от і виходить, що я сиджу тут, бо є вільний час, виходить, то я й захоплююся, виходить, тут історією? Господи, що вона про мене подумає?.."

Хоча нутром він давно збагнув, що не подумає нічого.

— Щось вивчаєте?

— Та ні, не дуже. Просто люблю її.

Сказав і заплющив очі, бо прозвучало, як "люблю тебе". Тому він похапцем додав:

— Просто так, взагалі.

Вона вже відчувала, що говорить не те, однак її понесло:

— А ви знаєте, ваше твердження, що до скіфів тут жили наші, не позбавлене наукового сенсу. Така проста думка про беземіграційність народорозселення...

— Ще б пак! Та мені ще мій дід...

Тут він мало не поцілував її. Повернувся до неї і — однак вона випросталася, щоби проректи:

— ... тобто автохтонна теорія етногенезу слов'ян. Ще Теріножкін...

"Боже, що це зі мною?" — сахнулася вона сама себе.

Й сперлася на руку. Несподівано її пальці відчули поруч Ярославові, торкнулися і завмерли, спиралися на густу траву й дотик був такий само. Слава Богу, що слова одійшли, а тиша нарешті не була паузою, тобто не стало пусток аніде, все навколо було заповнене, як вкраїнська земля скарбами, бозна-чим, однак таким страшенно ж цікавим.

Отак сиділи. Він не знав. А що знати, як попереду ціла ніч. Тут він схаменувся, бо могло пройти вже півночі. Чи чверть? Тоді він, тримаючись лише за її пальці, осягнув, що нехай вони й думають, а він, нарешті, відпочине від цього. І вмить долоня торкнулася її ліктя.

Одразу Оксана поклала йому голову на плече, лише й того, однак її огорнула полегкість, вперше земля покинула гойдатися, так легко стало голові, що вона безборонно заплющила свої очі, вони ж уночі непотрібні, особливо заплющені.

Сиділи удвох і починали схід сонця.

Коли вони зіштовхнулися вустами, ті знайшли одне одного одразу, не ворухивши словами.

Не було Пилипа днів два, потім з'явився на себе не схожий, себто дуже заклопотаний.

— Ви це, замучили старого. Заморився я до вас мішків таскати. Хоч би раз прийшли. Наберіть, тут не лише на кальвадоси хватить.

— А на що? — запитала Анька, бо знала, що дядько до неї нерівно дише.

— От ви ж яблука пекти вмієте?

Дівчина, яка могла пекти усе завгодно інше, зацікавилася.

Він швиденько наскладав хмизу, запалив, і, наштрикнувши одне зелененьке, хутко спік, подав Аньці. Бо шорти в неї були найкуціші. Якщо: "у біди довгі ноги", то Анька була найбільша в світі бідою.

— Ти хукай, доню.

Та мляскала, не встигаючи хвалити.

— Оце ж вогнище палите. Оце ж щовечера. Отак накладіть, це ж простіше навіть, ніж картоплю пекти, — чомусь говорив він зажурено, видно було, що йому геть не до яблук. Однак він дочекався, доки всі напечуться ними.

— Чув я, що в старовину так ховали покойників, що ніхто не міг знайти. От, приміром, піраміди. Там же й досі нічого не знайшли.

Роман погодився:

— Так, уміли вони це. Бувало й ми, шукаємо, шукаємо і нуль. От і зараз, чує моя душа...

— Та я не про це. Значить так, хлопці. Прийшла пора сказати: чи не могли б ви мені викопати, ну, могилу? Хорошу?

Всі вдичіли.

— Дядьку Пилипе, а хто збирався жити вічно? Для чого було вапно пити? — намагався перевести на жарт Роман.

— Ні, не для мене, себто для мене, бо для моєї тещі. Ну? Таку, добрячу?

"Ясно, — подумав Роман, — доведеться тепер одробляти за всі яблучка й вишеньки".

Усі замуликали, що, воно, звичайно, без проблем.

— Не бійсь, я не безплатно, — й він назвав суму.

Що вже геть заплутало копачів.

— Та про які гроші? — розписалася за всіх Анька.

— Тещу свою дуже сильно люблю. От. Шо вона не така, як тещі. А гроші — то пусте. Ви думаєте, я у Воркуту — одного рефрежиратора? Ех! — несподівано він зажурився. — І що вони тепер там у Воркуті їдять, як їм України не стало?

Перекур кінчався, і Роман теж:

— Дядьку Пилипе, ви скажіть, хіба на кладовищі гарненько не вириють?

— Та вириють. Тіко я боюся, щоб її ще раз не вирили.

— Не ясно, — мружився Роман.

Вишні ще й досі бродили йому в очах.

— Ну я хочу, щоби її зробили такі люди, що з вищою освітою. Які знають усе. Як колись було ховали. Щоб ніхто не знайшов. Так закопайте. І я не хочу, щоб їй золоті коронки повиймали. Ну, там костюм, плаття можна ножницями в гробу порізати. І ніхто не вийме, ніхто її за тряпки не потривожить її сон. А от зуби з людини виймать, щоб не вкрали — я цього не можу. Як подумаю, як вона їх любила — так і не можу.

— Для чого? Хто це буде її виймать? — непокоїлася Анька.

Бо вона ще не знала життя, ні життя ще не знало її. Молодість!

Оксана, як науковець, розповіла, що скіфи робили цього секрета дуже просто:

— Вони ховали, потім пускали зверху табуна коней. Й лише тоді насипали Кургана, так, що тепер уже ніхто напевне не міг сказати, де саме поховання.

— Так де ж тепер коней візьмеш? — страждав Пилип. — Це ж усієї області стіко на табун не набереться, от біда. Ну, бач до чого довели? Скіки нам коні хорошого зробили, а ми їм що? Перевели поголів'я на ковбасу і от. — Враз оце слово "поголів'я" увійшло в нього іншим значенням: — Так же ж корови! Та я попрошу Ярославчика, то він мені через тещу череду двадцять раз прогонить. Туди-сюди! — зрадів він, наче дитина. — Ну, молодець мій Ярослав, оце хлопець, ну?

Він знову обернувся на того Пилипа, якого всі знали, тобто вийняв пепсікольную пляшечку, збвотнув білу каламуть, простягнув до гурту, але охочих не виявилось. Ніхто не хотів вічно жити.

Так гарненько усім од цього стало, що Роману прийшли й ліпші ідеї:

— А що, дядьку Пилипе, як ми розриємо цього Кургана, а потім, коли все зробимо. От все вашій тещі залишимо? — зрадів своєму розумові хлопець. — Ховайте там свою любу тещу, з почестями, ніякий злодюга там її з костюмом і зубами не потривожить. Гарно я придумав?

— Е, не-не, — хитрувато хитав головою Пилип, — нема дурних, через тисячу років прийдуть нові ці архолуги й вириють.

Совість в нього була завбільшки з інтуїцію.

— Так через тисячу років, що їй, вашій тещі, станеться?

— Навіть через сто тисяч, — обурився дядько. — От вам би приємно було, щоби ваші косточки якісь вчоні лопатами перебирали?

— Роскалями, — засміялася Анька.

— Та хоч би й. Щоб тобі кожну косточку виймали тобі й роздивлялися, любувалися? Невже?

Роман знизав плечима:

— Ну, мені особисто це по барабану.

— Що? — не повірив старий.

— Байдуже, — пояснив хлопець.

Пилип не міг пойняти віри.

— Байдуже?.. — мало не закричав він. — І це кажите ви, ви, люди з вищим образуванієм?!

Пригуркотів "газон". Шофер мав такого обличчя, і всі копачі збагнули, що нічого путнього вони не почують, бо й начальник не підійшов до гурту, а чомусь боком посунув до свого намету. Однак його перепинив голос Аньки, який би перепинив кого хоч:

— Григоровичу! Які будуть вказівки? Щодалі робитимемо?

— Вісімсот чотирнадцять, — сумно ляснув себе по потилиці той. — Вказівки будуть надалі сумні.

Оксані вперше заманулося пожаліти його:

— Щось трапилося?

— Навпаки. Не трапилося нічого. Я щойно з пошти. Телеграма. Дізнався, що грошей з інституту на нашу експедицію знову не переказали.

— У-у-у! — дехто з загалу не договорив матюка. — Я-а-к?

Євген Григорович відчув себе інститутом:

— В нас там в бухгалтерії триває щось на зразок ревізії. Рахунки заморожені. Доки це не скінчиться...

— ... скінчимося ми! — викинув на відкид свою лопату Роман. — Аванса — не було, зарплати — не буде? Іди спробуй покопай, коли тобі в пузі самі лише яблука.

На доказ йому Анька гучно буркнула животом, Євген Григорович намагається цього не почути.

Але не Оксана:

— Ясно, грошей нема — можна подумати, що в інституті зараз багато експедицій? Раз-два — і все. Гроші є певно лише на ті, які копають в потрібному напрямкові — балто-алтайському? Чи балто-іранському? А на всі інші теорії — гоп! — і не стало. Я вірно розумію вас?

Той промовчав. У відповідь шофер люто зблід, так, що дужче позначилися його татуювання.

Копачам не до дебатів, вони понуро скидають рукавиці, жбурляють їх слідом за лопатами.

— Що, що ви надумали? — не наважується їх зупинити начальник.

Але ті вже взяли за улюблені гітари — взявши акорд, Роман акордно рикнув:

— Купатися! Загоряти!

— Рибку ловить, — підспівала йому Анька. — Напекти! — замріялася вона.

Бригада мовчки дефілює повз них до ріки, науковці лишилися на самоті.

З задуми Євгена Григоровича виводить ляпас по спині, якого завдала Оксана:

— Вісімсот п'ятнадцять!

Ця картина побільшується з-за верболозу біноклем. Той од обурення спітнів і тому спотворив зображення:

— От лохи! — лайнувся Геша. — Ти ба, суки, не хочуть копати.

— Й подалі кидати, — несподівано в зажурі зримував Кеша. — Я б їх у зоні швидко навчив, як бугра не слухацьця. Бач, за гроші вони сердяться. Там тих грошей...

— Я б цих бухгалтерів!.. — недововив колега.

— Шо?

— ... я б їх падлів — усіх за лопату! І в зону, падлів, як вони чесних людей дурять, — класовим гнівом спалахнули його очі крізь бінокля.

— Циганське щастя, — сказала Оксана таким голосом, наче коли знала іншого, — докопатися майже до кінця, і от.

До кого це вона говорила? До Євгена — так він це не згірш за неї знав. До себе? Так вона не згірш за нього знала.

До Геші — то з бінокля читав по губах і мав виразну з того втіху.

— ... докопалися майже до кінця, — телеграфним голосом передає він напарникові.

Той почав оживати.

Євген Григорович не слухав її. Він дивився в далечінь, туди, де перехрещуються балто-іранський з балто-алтайським напрямком. Туди, куди зорять всі, в кого совість завбільшки з інстинкт.

Оксана копалася в польовій сумці, однак натикалася лише на вірші.

— А такий цікавий матеріал уже йшов. Єдиний раз в житті знайти неграбований курган...

— ... неграбований?!! — спітнів уже й не бінокль, а Геша.

Колега його вкляк од цього заповітного слова.

— Біс його зна, що робити, — нидівся Євген Борисович. — Може, підняти громадськість?

— Яку громадськість? — зітхнула Оксана. — Де ти зараз її візьмеш? Про що її просити — про марш протесту під Верховну Раду? Про зарплату для археологів?

— Попросити громадськість, нехай покопає трохи. — Наштовхнувшись на надокучливий жіночий погляд, почав швидко пояснювати: — Тут же повнісінько відпочиваючих. їм нудно. Прочитаємо їм в клубі лекцію, а тоді роздамо лопати. Нам же трохи лишилося. Ну, от хоча б цих... шахтарів.

— Ага, разгон, — брутально вилаявся Геша. — Так я тобі й розігнався! — крикнув він на всеньке горло.

— Я вб'ю тебе, мудель, — просичав до нього Кеша, — отбойним молотком!

Оксана полинула поглядом туди, куди і Євген, туди, де перетиналося балто-ірано-алтайське, виразно перекреслюючи трипільське.

— Женю, а давай, як колись. — І щоб той вірно її зрозумів, поспіхом завершила: — Самі візьмемося за лопати. Ти штикуй, а я відкидатиму. Треба ж швидше дійти до материкового ґрунту — скільки там того насипу лишилося, га?

— Ну, ну, ну. Лопата — ні, — не повертався з далечіні він. — Я кабінетний вчений.

— Так я ж теж, — тицьнула йому до рук вона держака, — на, разом, га? Єднання розумової і фізичної праці?

Вона й сама негаразд знала, чи жартує, чи ні.

— Одчепися, навіжена, — грубо урвав її він.

— А називав Венерою.

— Тебе б ще на дві тисячі років...

— ... закопати в землю?

— Попроси-но краще свого того пастуха. Нехай село зіллється з містом.

За що отримав лютого ляпаса.

— Вісімсот шіснадцять, — коментує він. — В землю б закопати і руки молотком поодбивать, — розтирає він ушкоджену щоку.

Геша не повірив на власні очі.

— Сука буду, там уже дельожка почалась.

— Д-да, — протягнув той, — там серйозно, разборки. Як ти думаєш — рижьйо? Серебришко?

На що Геша сумно видихнув у оптичну перспективу:

— Там у них значно цінніші цінності.

— Бриліки?.. — затамувався.

Той виждав паузу, завдовжки, аби підняти вказівного пальця:

— І-і-істина.

Антін допоміг зняти труну з машини, подав і кришку, закрив борт. Черета стояла й чекала, вона ще зроду не бачила людського похорону.

Пилип хотів скидати свого вірного лівого чобота, але раптом сльоза його так пройняла, що він ухопився за серце. Він, який житиме вічно, мусив поховати те, заради чого воно того варте.

Тому він хутко витягнув біляву свою пляшчину, збовтнув, нашвидку затулив очі долонею, крутнувшись зо три рази, пожбурих її позад спину. Та, каламутно бризкаючи безсмертям, полинула шукати, й дзенькнула на скалки перед верболозом.

Там же встромилися лопати. Теща Ніна терплячіше з усіх терпінь чекала, доки двоє в безлюдному полі викопують їй прихисток.

— Цюк! — сказала лопата. Та, що була в руках у Ярослава. Пилипова ж на це не повірила. Доки не вшилилася в глину поруч:

— Цок!— зойкнула вона.

Чоловіки обережненько на дні могили, наче пританцьовуючи колом, обкопали чималого глека.

— Скарб... — сказала одна лопата іншій.

Ярослав хотів уже взятися за нього, так старший чоловік застеріг. Він підіткнув його знизу на розкаль і, перекидаючи, вигукнув:

— Як я розсипаю тебе, так і закляття розсипся!..

Звідтам висипалася низка дукачів і розкотилася, бо мотузочка зотліла. А слідом — віночок з руж — про них свідчили хіба колючки на стеблинах, однак серпанок, хоч і зітлівши, а тримав усе вкупі.

Чоловіки презирнулися на весільні ці обладунки.

Глечик з дукачами тримала тепер теща Ніна, вона з Пилипом поцілувалася востаннє, й віко зачинилося за нею. Коли земля засипала яму врівень з долиною, лише тоді Ярослав подав знак череді, та слухняно рушила до свого пастиря, перетоптавши рушену землю разом з нерушеною.

Так, що під нею не раз весільний глечик з дукачами здригнувся Ніні в долоньках, вона всеньке життя шукала скарбів, жаль, що лише після нього знайшла.

Пилип висипав першу шапку з землею, а потім заторохкотіли лопати, кожна хотіла якомога швидше завершити дійство.

Тепер степ не видавався безлюдним, бо посеред нього височів хрест, де лише птахи могли прочитати табличку, кому він належить.

Оксана йшла напередими вітрові, розставивши долоньки, наче хотіла ввібрати весь пилок квітковий, непомітний окові, але відчутний тілом, особливо там, де попечена лопатою шкіра скніла — і вітер вступав туди в зашпори, і, здавалося, Звідтам розтікався

усім тілом.

Дивно було ступати лугом вдень — геть не таким, як вона звикла. Здалеку вона побачила на їхньому пагорбові букетика, отже й Ярослав десь там поруч ховає свою білу сорочку — дивний цей пастух у випрасуваних брюках. Та де ж він?

Вона знеможено кинула штормівку, зверху кинула вірші, дописані й початі, бо найкраще було чекати Ярослава за ними — час непомітно перебігав з рядка до рядка:

Поставимо дім
на диво усім,
наробим вікон
з чотирьох сторон.

— У вас всі археологи вірші пишуть? — почула вона, й підвела свої чудоподібні очі.

Хвильована мить!

Він підняв букетика й подав Оксані, та прилинула щокою.

"А чому люди ще не додумалися брати букети замість подушок? Який сенс в тому пір'ї наволочному, коли в нас так багато пухких, ніжних рослин?" — міркував він.

— Що ти зробила з руками? — сполошився хлопець.

— Я ненавиджу свої руки. — Її подивували очі його, які прекрасніших рук не бачили. — За те, що вони такі слабкі.

Він дивився на її долоні й не вірив:

— Ти що, копала? А ці козли? А цей козел? Вони що, стояли й дивились? Та я їх там зара усіх піду закопаю к бісовій матері! — Тут він побачив, що вона ніжно милується ним. Й слова його пропали, перейшли на шепіт: — Я зараз сам піду і вирию ту клятву могилу до самого споду. Я доведу твоєму триста-двадцять-п'ять-не-знаю-якому, що тут наші жили.

Зривається на рівні ноги, але Оксана своїми безсилими руками міцно тримає його:

— Славо... я тебе благаю. Ну посидь краще. Ну там ще п'ять кубометрів насипу. Ну ми щось придумаємо з ними. А я тут тобі пісеньку написала. От лише слова є, а музики ще нема:

Як одне вікно
на чистеє поле,
а друге вікно
на синее море...

Він сидів і удавав спокійного, його лютило, що він майже не чує її, так йому та невибрана земля застувала очі, тут він відчув, що вона вже мовчить.

— П'ять кубометрів, кажеш. Є в нас один дідівський метод, як копати. Ти не повіриш, але багацько погрібів отак було викопано.

— Який? — дивувалася вона на нього, такого вже не ніжного, а рішучого свого Славу.

— Пра-прадідівський.

Як він був без корів, то й двійця сприйняла його спокійно, тим паче, що він ішов так, аби вони його побачили перші.

— Ну, як рибка? — запитав Ярослав.

— Ключе.

— Не ключе.

Водноголос відповіли обидва — Кеша і Геша. Що їм навіть закортіло врізати лозину й сотворити вудку. А чого? За цей час оно вже скільки можна було її запасти, насушити, наприклад.

— А ти пасеш?

— Пасу, — відказав Ярослав.

— Ну і як... випас? — поцікавився по-науковому Геша.

— Ключе! — засміявся приязно хлопець.

В цей час з-під майки в Геші зрадливо вислизнув бінокль і завис на ремінці.

— Ми теж, — кивнув на нього Геша, — пасемо.

— Цить! — цитьнув на нього Кеша. — Ідіоте! Я вб'ю тебе.

— Відбійним молотком? — реготнув той.

Ярослав кивнув убік кургану:

— Багато трупів і так буде. Там скоро всі переріжуться.

"Шахтарі" — презирнулися, себто їхні версії потверджувалися. Єдино, що треба було поглибити гіпотезу, вони запросили хлопця сісти, вийняли пластикові скляночки, самогонову флягу. Коли перехиляли, то не одводили очей од Ярослава, наче він цим міг виявити себе.

— Аз чого, блін, там їм різатися? — неквапом, неначе про погоду, почав Кеша.

— От ти подивися уважно, — показав на курган хлопець, — бачиш, який насип? От його поверх скарбу насипано. Прикинь, скільки його, тог ґрунту до горизонту лишилося? Дурня, на півгодини копати. От вони вже й почали наперед ділитись. Тільки як поділиш на десятьох? От. Біда.

Двоє ще раз презирнулися, тому що на двох ділити, ясна річ, набагато легше. Що один мимоволі озирнувся, на лопати, нові, свіжі, райцентрівські такі, вони лежали поруч.

Поночі зігнута фігура скрадемці посувалася табором, так таємно, що мало не влучила до Євгенового намету. Однак пахощі, які поночі були неомильніші за зір, підказали незнайомцеві, що слід шукати не цього житла, він би ще спотикався потемки, якби за третім іншим з клапану не висунулася тендітна рука та не затягла його досередини.

І Славко упав у обійми Оксани, притиснувшись, аби не наробити гармидеру. На мить обоє забули, навіщо. Однак дівчина опанувала себе.

Місяць картинно ховався за хмару, то, навпаки, хмара за місяця.

— А може, вони не прийдуть? — благала його Оксана.

— Дзузьки, — відказував місяць, тобто Ярослав. — Пертися сюди здалеку, два тижні пасти вас і все це задля того, щоби в критичний момент заховатися. Де? У верболозі? Та вони — приповзуть.

— Ну, може, вони-таки чесні люди?

Уперше хлопець злякався чесних людей — ще б пак, тоді вони зірвуть його план.

Дівчині було млясо поруч в тісному просторі. Ні, вона просто боялася, що розв'язка може бути крутою й небезпечною в першу чергу для кого? Для того, хто все заварив.

Вони відсупонили запинало й благали Бога, аби очі їм не зблиснули, так пильно вдивлялися в розкоп. З якого вже хтось потиху викидав пасмами землю.

Як "копачі" там опинилися? Заповзли вони туди, чи що? Разом із реманентом? Бо до намету долітали лише легкі удари рушеної лопатами землі об викид, обережні такі, але ритмічні. Що "охоронці" й незчулися, як почали цілуватися улад з кидками.

— Вони за ніч, — одірвалася вустами Оксана, — не викидають... п'ять кубів.

— Викидають, — прилинув знову Славко, — я їм сказав, що копати треба просто, по всьому розколові й так до самого золота. Як же не викидають? — Тут він знову відсунувся. — Та ти знаєш, за цими пошуками скарбів, скільки у нашому селі колодязів, погрібів викопано? Отак пусти чутку, що в тебе за клунею щопонеділка вночі скарб пищить, чи кукурікає — а наранок приходиш — і погрібець вже й готовий. А тут — двоє здорових лобів. Е, та ти не знаєш, що таке ентузіазм.

І щоби довести правдивість своїх слів, торкнувся дівчини поцілунком.

— А нам і не треба, щоби п'ять, — одірвалася Оксана, — нехай викидають хоча б чотири куби.

А решту ми вже якось самі, правда? — зиркнула вона на свої пошкоджені долоньки.

Ярослав на це ствердно поцілував їх.

Так само, як Кеша поринав углиб, методично налягаючи на штих, його лише непокоїло, що земля видалася спершу неістотною на опір. Отож він міг сподіватися змін? Він не хотів, аби копальні відчуття інакшилися. Й тому він зашепотів пісню:

Я поїхав на Домбас

вугілля копати.

А яке ж воно тверде,

чортова мати!

— Ти тут приповз співать? — здивувався Геша. Він саме оддав "зміну" напарникові й дивувався, що не встигає сам одхекатися — а цей — ще й співає. — Ти хочеш усіх лохів побудить?

Колега ображено замовк. А тоді проти місяця одгородившись, знову перевів годинникові стрілки, після чого тицьнув циферблата напарникові:

— Не виступай, а лізь. Давай, іш, розлежався. Времічко твоє підійшло рить.

Той стримано крекнув, підвівся з кухвайки.

— Нюхом чую — нічого тут нема. Обдурив нас пастух.

Кеша на це не погодився:

— А я нюхом чую, що є. Й і не тільки нюхом — стали б сюди із столиці цілий грузовик лохів гнать? Вроді там їм більше нікуди їх ганять-копать?

Він заліз на кухвайку й заходився стерегти час, тоді, як його колега досліджував надра, налягаючи на держак. Примостившись боком, він пантрував кожного кавала

землі, викинутого Гешою. Хоча до дна було ще далеченько, однак хто його зна?

Табір мирно спить, хропучи на всі різновиди, якими перегукуються межі собою намети, молодь бо одтягнулася на природі і вперше заснула праведно, потомлена не виробничою, а радісною втомою.

Лише в одному наметі вдвох це не вдавалося. Але чи існує на Землі засіб, кращий за поцілунки?

Надцятий раз заступивши на зміну, Кеша відчув, що цю — не дотягне. Однак з подивом зазначив, що Місяця вже не бачить за купою викинутого ґрунту — виходить, що так глибоко вже забурилися? Якби він міг думати про щось інше, аніж золото, то пригадав, що небесні світила мають ходу і тенденцію рухатися за лісові дерева. Оно, наприклад за ту красуню-сосну.

Тої миті лопата його уперлася у щось надто тверде, аби бути землею.

— Що? — наче со сну схопившись, одстрибнув од кухвайки Геша. Що навіть забув зопалу, що треба знову перевести час назад.

Напарник його знову посунув лопатою в те саме місце, і вона непідробно дзенькнула.

В наметі, який пантрував їхню радісну працю, розлучився поцілунок. Бо відчув, що ритм копання, геть порушився. Хлопець і дівчина припали зором до розкопу — без бінокля, було добре видно, що купа земляного викиду значно підвищала. Чи не на п'ять кубів?

Оксана вчула заледве тонкий згук, як коли метал влучив об металеве ж. Вона рвонулася з намету, але Ярослав владно спинив її, і сам, намацавши заготоване кайло, поповз туди краєм ока глянути, що ж знайшли аматори там, де професіонали не змогли?

А там, на дні, обоє-рябє долонями одгортали землю од чогось принадливо опуклого, щоби, вивільнивши знахідку, взяти її на руки й подивуватися важкості, яка може бути лише в найважчого металу, найважчого й найкращого, а саме — в золота.

— Ми багаті, — прошепотів заповітно Геша.

— Що це? — насилу стримувався не кричати його напарник.

— А ти не сікьош — царський кубок.

— Який?

— Царський, блін. Ось бачиш, — поплював він і потер, — тут щось написано. Не по-нашому! А намальовано — гадом буду, — плюнув він ще раз, — та це ж орел. — Він зрадів, так, доля знайшла його, а він знайшов долю, бо мав такого ж самого приблизно орла, витатуйованого на грудях. Орли ці, нарешті, зійшлися, розчулено притиснувшись. — А тяжолий же, ідол, ге-ге. Золотішечко!

Удвох несучи його нагору, не тому що він затяжкий, а тому, що ще ними не поділений, вони постали над розколом.

Тяжко й щасливо одхекавшись, побачили, як над ними стоїть хто? Та той же самий лох, пастушарадовбаний!

— Покладіть, де взяли, — спокійно, неначе до корів, наказав він, ба, навіть

спокійніше — бо цього разу він мав у руці не батога, а замашне кайло.

Надлетіла Оксана і завмерла, долучившись до композиції, де обоє-рябоє, не могли показати сільському пастухові, де раки зимують, бо вперто не бажали випустити здобич з рук.

Позаяк Місяць чесно ходив своїм циферблатом, а не по злодійському годинникові, то він й визирнув з-за соснової верхівки, аби шляхетним світлом променя впасти на несподівану для всіх знахідку.

Й лише тут кожнісінький узрів, що то — пузатий німецький авіафугас.

— Бонба! — заволав Геша.

Кеша не став сперечатися — і вони дружно кинули свою знахідку назад у розкоп, падаючи ниць — готський орел на ній, здавалося, місячно зблиснувши, змахнув крилами й провалився під землю, — аби вмить зметнути її вгору більше, аніж її накопали злодії й чесні люди, разом узяті, — вибух люто рвонув розкопа, остаточно переплутавши там всі історичні епохи.

Звідтам вилетів хтось бородатий, з трьома оселедцями, підперезаний змією, блискотливий, з довгими вусами, і, регочучися над низькими гілками, щедро сипонув по них блискітками, цокаючи крем'яним кресалом.

Поле вмить стало стрибочим — хом'ячки, тушканчики всі разом повискакували з нір — та що гризуни — пропиті споконвіку слов'янські горобці зі свого п'яного саду, з переляку отверезівши, полинули увись!

Ґрунт здригнувся й тут, в тещиній могилі, й просипався крізь дошки до труни.

Ударна хвиля зірвала намети і вмить поставила на ноги усіх, хто під ними спав. За переполохом ніхто не догледів, що Анька, наприклад, вихопилася з обіймів не Романа, як було заведено, а Євгена Григоровича, вона не встигала соромитися і в неї принизливо стирчали груденята двома п'яними пташинами. Іншим разом всі б замилювалися туди, однак видовища бувають і чарівливіші — бо кожен чарувався їдким чадом, той злітав до свого рідного брата Місяця, а ґрунт тим часом згори вже падав і падав блискітками на груди Матері Землі.

Євген же дивується не з того, що на нім одежі не є, й що намета не стало — він чи не перший побачив найдивовижнішу картину за все своє життя.

Її, приваблені подзенькуванням, майже галюційним, узріли й злодії. А потім, коли злякано шофер Антін увімкнув фари — і всі інші, отетерівши ще раз: геть дерева навколо розкуроченого кургану розцяцьковані, немов новорічні ялинки — лише не іграшками, а стародавніми прикрасами, золотими й срібними — тут і браслети, й золота луска, діадери, — пекторалів там лише не вистачало...

Обоє-рябоє злодіїв не стали зважати — накинулися на них, кленучи долю за дріб'язкову мілкість власних кишень.

— Кладови назад! — заволав Ярослав, знову шукаючи свого кайла.

— Розігнався! — буркнув Кеша, не відволікаючись на лоха.

Й тут нарешті все стало на свої місця — коли бригада підступалася до злодіїв, то ті ошкірилися, хлопці одступилися. Й двійця грабіжників подовжила стрибки навколо

ялинок, обираючи з них неочікувану красу.

Це було помилкою, бо копачі хопилися лопат і, хоча й не бачили з-позад себе владних жестів свого геть голого начальника, обступила зайд. Уся композиція надто скидалася на первісні картини з життя дикого лісу — коли один гурт насувається на іншого в хащах.

Обое-рябое задкували од них, гіпнотично прикуті зором до місячного сяйва на простому залізі.

Доти, доки Геша не труснув головою й не прогнав ману, й не видобув з-за спини із поясу чималу "волину". Себто "тетешніка". Забачвиши пістолета, тепер позадкували копачі.

— Ех, жаль, — мовив Ярослав, — немає тут моєї вірної череди.

— А то б що б? — підіграв йому Кеша.

— Розтоптала б.

Копачі остерігалися загострення сварки, й ще одступилися.

Так упевнено, що Геша бубухнув разок в небо для впевненості.

— Рогі, одойдіть і на колені! — злопереконано процідив він крізь пошкоджений у зоні зуб.

Бо завдання було важливіше — оно скіко цяцьок ще лишилося на деревах — та тут золота більше, аніж би заважив отой фашистський "кубок"!

Однак, повернувшись до найсвятковішої з ялин, обходячи й оббираючи з неї врожай, він умить відчув на потилиці крижане кружальце цівки. Лише більшого калібру, аніж в його "волини".

— Кинь пістолет, — почув він такі ж виразні слова, — синку. Не знаю, що там у мене в патроні, сіль чи дроб, однаково твоя голова одлетить оно за отенькі кущі.

Зломити зло!

Все своє життя дядько Пилип чесно працював сторожем. І ось нарешті. Аж коли він щось вберіг од напасників, тому він діяв неквапом, урочисто. Звісно, він трохи засапався, бігши од бази відпочинку на вибух, тому щосили намагався стримати голосові стулини — то ж вони й бриніли телесеріальним голосом, і цей врівноважений звук, резонуючи стволиною "берданки", увіходив просто у гіпофіз рецидивістові:

— Кинь його, мудак.

Сказав старий уже без лютої сили.

Той випустив зброю додолу, й тут же безліч натружених землекопських рук повалили, притиснули злочинців до землі.

Довкола стрибала гола Анька, репетуючи:

— В'язать! В'язать!

І замість бігти по труси, помчала зривати з кілків на розколі шворки, які вмить перетворилися на пута.

Лише тоді всі полегшено зітхнули.

Однак чарівність обцяцькованої золотом галявини була привабливіша над усе, надто вже вона подзенькувала своєю красою, наче в чарівному своєму сні, де Дід

Мороз, нарешті, голий; а особливо Снігуронька, теж нарешті, бо її білизну закинуло вибуховою хвилею на найвищу гілку.

Кеша тіпнувся, аби вивільнитися, однак на ньому було намотано мотуззя більше, аніж би на колодязній корбі, тому він штовхнув боком свого напарника:

— Ну шо, козьол, попався?

Той мовчав, тобто нечутно плакав.

Навколо них святково походжав Пилип:

— Я цих умників з першого дня засік, — принохувався він, — тут не нада вищого образування!

Експедиція не стала чекати ранку, надто збуджена, наробила смолоскипів, шофер не пошкодував туди автолу, замерехкотіли спалахи межі сосен, щоразу відлунюючись від дерев радісними зойками, коли траплялося щось надто історично цінне. Пилип ніжився у зблисках вогню, відчуваючи себе казковим Доглядачем, Охоронцем, словом, Оберігачем усього сущого.

Знахідки зносилося досередини, де Оксана хутко переписувала їх, благаючи Бога, аби ніч не кінчалася, аби ранок не привабив завчасно інших відпочиваючих — усю місцеву злидохратію зі своїми родичами. Які, залякані вибухом, затемно сюди й кодлом не поткнуться.

Над горою коштовностей стояв голий і непотрібний керівник, й лише коли дядько Пилип одкоментував чергову знахідку, яка лягла Оксані на стіл:

— Пістолет Токарева, модель 1934 року, заряджений.

Лише тоді він озирнувся не лише навколо, а й на себе такого, відчувши елемент моменту, він споглядав купу коштовного металу, не чуючи навіть, як його гризуть комарі, лише на двадцятому з них він схаменувся.

— Дев'ятсот десять! — ляснув його по сідниці Пилип.

Євген посмикнувся-посміхнувся, й затулився, але не одійшов.

Лише тут товариство помітило свого начальника.

На що Ярослав відповів:

— А що я казав? Га? А ви не вірили.

— Що ти можеш сказати, ти, пастух? — увірвав його дядько Пилип, — це я, сторож...

Доки він набирав повітря, аби вивершити історичну фразу, хлопець випередив:

— Та тут же повнісінько скарбів — мій прапрадід не бреше!

Корови здалеку дивилися, як лугом навколо недоречних, розкиданих наметів блукає геть голий геть дорослий чоловік, чого він там шукає, перекидаючи реманент?

Зграйка допитливих відпочиваючих, наштовхнувшись на нього, вмить дає драла.

Ось до рук Євгенові Петровичу трапилися розпорошені папірці, він починає розглядати їх, складати по порядку.

Цей же й стосик паперу, дбайливо зброшурований, лежить йому в руках, коли він завершив доповідь на міжнародному археологічному симпозиумі.

Де на сцені за спиною його на стенді начеплено із золотої колекції знахідок, тих,

які колись прикрашали нічний ліс, та й на екрана спроектовано усі коштовні прикраси.

Тривалі аплодисменти змушують його знітитися, але й саме вони потроху починають наповнювати його науковою самоповагою, він починає озирати залу, де безліч вчених різних країн, деякі доволі екзотичної зовнішності.

От як оцей, високий, не так вусатий, як надто надто чубатий. Сумка через плече висить на ремінці з висушеної змії. Добродій неквапом підводить очі на Євгена Петровича й намагається притамувати усмішку, той захвилювався, намагаючись пригадати, звідкіля це обличчя йому знайоме?

А дід налапав сумку, вийняв з неї сигару, пом'яв, понюхав її, ба, й лизнув, потім видобув звідтам велетенську химерну запальничку у вигляді стародавнього крем'яного кресала.

Одвів кощика, ляснув, видобув вогню, смаковито втягнув перший дим, потримав у горлі, насолодившись, раптом несподівано видихнув просто в очі Євгенові.

Той рвучко замружився, а коли розплющив очі, знову побачив дим і пил, і себе голого посеред степу, де за спиною височів розкурочений вибухом курган.

Озирнувся.

Нарешті на бур'янах віднайшов свої строкаті труси, оглянув, обскубав остюки, повільно подався геть.

А череда коров'яча, на це глядячи, розступилася, і, аж коли полегшено зітхнула, даючи дорогу.

* Вірші Єви Нарубиної.